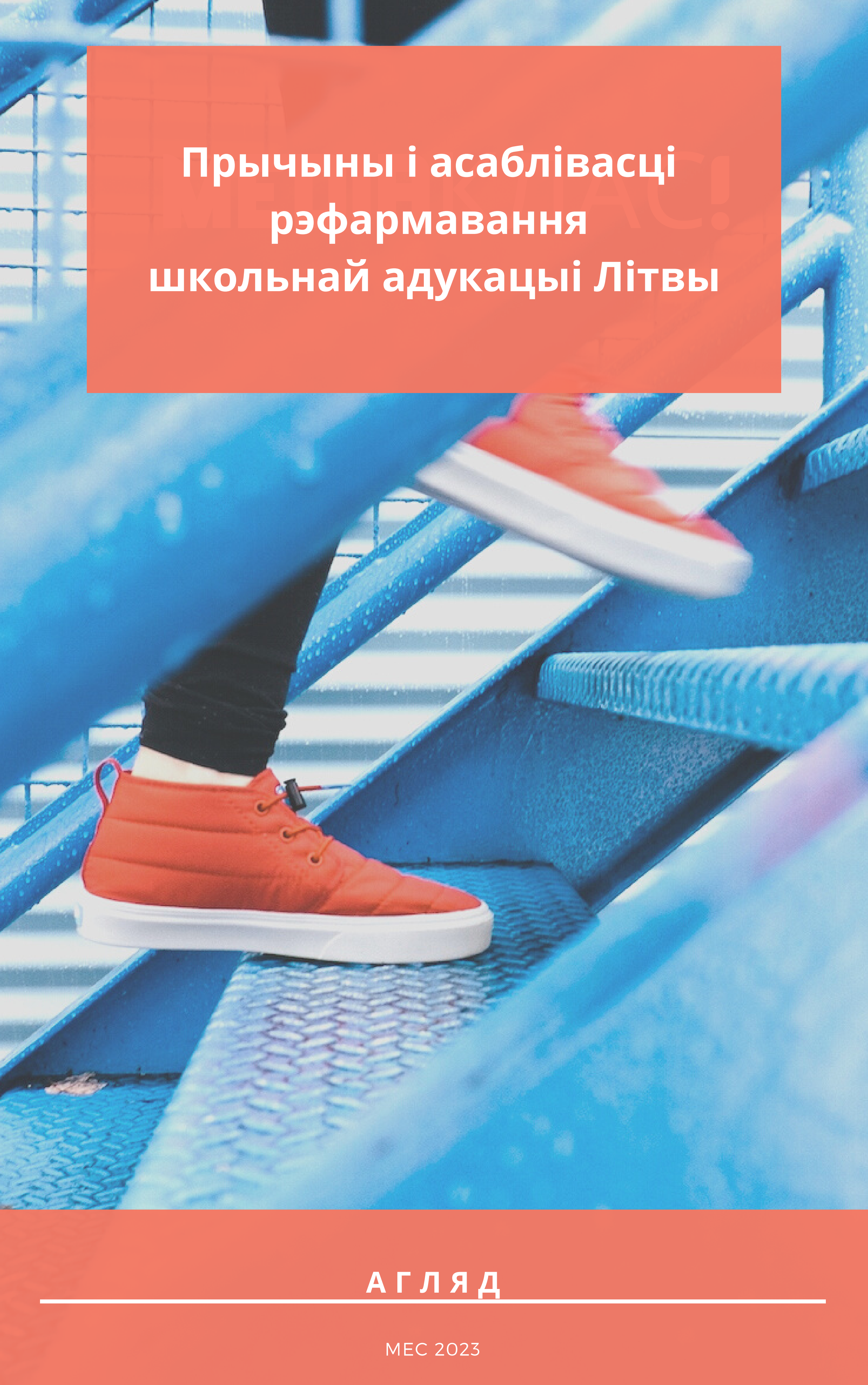

Прычыны і асаблівасці рэфармавання школьнай адукацыі Літвы

А Г Л Я Д

МЕС 2023

Прычыны і асаблівасці рэфармавання школьнай адукацыі Літвы

Змест:

1. Прычыны і асаблівасці рэфармавання школьнай адукацыі Літвы...3
2. Новая рамка кампетэнцый: паняцце, пералік, вынікі.....5
3. Структура навучальных праграм.....11
4. Асаблівасці праграм, якія можна аднесці да грамадазнаўчай адукацыі.....13

1. Прычыны і асаблівасці рэфармавання школьнай адукацыі Літвы

Кожная краіна распрацоўвае ўласную нацыянальную мадэль кампетэнцый, якая апісвае мэты і вынікі адукацыі. Змест кампетэнтнаснай мадэлі вызначаецца нацыянальнымі пріярытэтамі краіны, сацыяльным, культурным і эканамічным кантэкстам і адукацыйнымі традыцыямі

З 2020 года ў Літве на падставе аналізу стану адукацыі адбываецца пэртапнае [абнаўленне зместу адукацыі](#) (УТА), мэтай якога з'яўляецца павышэнне якасці агульнай адукацыі.

У працэсе планавання абнаўлення зместу школьнай адукацыі выкарыстаны [вынікі даследаванняў](#) літоўскага грамадства і маніторынгаў якасці адукацыі:

1. Па выніках даследаванняў каштоўнасцей, якія кіруюць паводзінамі чалавека і ўплываюць на развіццё грамадства, літоўскае грамадства шануе правы чалавека і свабоду асобы, але не мае салідарнасці, грамадзянскасці і талерантнасці.
2. Даследаванні здароўя і дабрабыту асобы паказваюць, што псіхалагічны стан значнай часткі літоўскіх навучэнцаў недастаткова добры, вучням не хапае ўмацавання навыкаў здоровага жыцця, упэўненасці ў сваіх сілах, а ў школах па-ранейшаму востра стаіць праблема здзекаў.
3. Міжнародныя (PISA, TIMSS, PIRLS) і нацыянальныя даследаванні дасягненняў навучэнцаў, нягледзячы на прагрэс у асобных кірунках і абласцях, паказваюць, што поспехі літоўскіх школьнікаў у навучанні недастатковыя, не хапае сістэмнага росту вынікаў. Паводле даных даследаванняў:
 - занадта шмат навучэнцаў у Літве не дасягаюць мінімальнага ўзроўню паспяховасці і вельмі мала дасягаюць найвышэйшага ўзроўню паспяховасці;
 - існуе вялікі разрыў у дасягненнях дзяўчынак і хлопчыкаў, навучэнцаў гарадскіх і сельскіх школ, навучэнцаў розных тыпаў школ;
 - навучэнцы не авалодваюць дастатковымі навыкамі групавой работы, уменнем вучыцца, фінансавай пісьменнасцю, выкарыстаннем інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій і іншымі навыкамі, неабходнымі для сучаснага жыцця.
4. Паводле аналізу, падрыхтаванага Саветам па адукацыі:
 - змест вучэбных прадметаў у агульных праграмах недастаткова ўзгоднены паміж сабой, таму абнаўленне зместу адукацыі неабходна праводзіць больш мэтанакіравана і сістэмна – паляпшаючы гармонію паміж праграмамі і карэкціроўку аб'ёму іх зместу, падкрэсліваючы важнасць ключавых кампетэнцый, неабходных для сталасці асобы;
 - адсутнічае гармонія паміж адукацыйнымі мэтамі, рэалізацыяй зместу і ацэнкай дасягненняў вучняў. Укараненне фарміруючай ацэнкі ў Літве не з'яўляецца паспяховым, таму неабходна надаваць больш увагі ўмацаванню культуры ацэнкі ў школах і развіццю ацэначнай кампетэнцыі настаўнікаў.

Вынікі кампетэнтнасна-арыентаванага аналізу агульных навучальных праграм Літвы, праведзенага ў рамках праекта АЭСР Адукацыя 2030 ([Education 2030. OECD, 2018](#)), паказалі наступнае:

- агульныя навучальныя праграмы некаторых прадметаў у Літве больш вузкія ў параўнанні са зместам навучальных праграм іншых краін-членаў АЭСР, таму вучні не вывучаюць тое, што вывучаюць іх аднагодкі ў іншых краінах;

- напamкi адyкaцый i пpадмeтy, якiя дa iх аднoсyцa, гpyпyюцa пa-рoзнaмy, штo ўплывae нa мэтy адyкaцый i пpактыкy apгaнiзaцый адyкaцый;
- некaтopыя acобacныя якacцi, здoльнacцi i кaштoўнacцi нeдacтaткoвa ўключaны aбo зyсiм нe ўключaны ў aгyльныя пpагpамы (нaпpыклaд, рaзвiццё нacтoйлiвacцi i ўcтoйлiвacцi, дaвepy i пaвaгi), тaмy пpагpамы нe cтвapaюць пepaдyмoў для рaзвiцця згaдaных кaштoўнacцeй, здoльнacцeй i cтaўлeнняў;
- acобныя кaмпeтэнцый (нaпpыклaд, рaшэннe пpаблeм, кpытычнae мыслeннe) вeльмi чacтa ўкaзвaюцa ў aгyльных пpагpамax рoзных пpадмeтaў i iм нaдaeцa нeпpапapцыйнa вaлiкaя ўвaгa (aлe пpывeдзeныя дaныя aб дacягнeннях вyчнiяў cвeдчaць aб нeдacтaткoвa эфeктyўным рaзвiццi гэтых кaмпeтэнцый);
- вьяўлeнa нeдacтaткoвaя адпpacaвaнacць адyкaцыйных пpыpытэтaў y пpагpамax acобных пpадмeтaў.

Такiм чынам, аcнoўным кiрункам рэфapмaвaння змecтy шкoльнaй адyкaцый Лiтвы cтaлi Агyльныя пpагpамы ([Bendrosios programos \(BP\)](#)) – дaкyмeнт, якi рэглaмeнтyє змecт адyкaцый нa нaцыйнaльным yзpoўнi i дaпaмaгae дacягнyць мэтy пачaткoвaй, бaзaвaй i cяpэднaй адyкaцый, вьзначeныя ў Зaкoнe aб адyкaцый Лiтoўcкaй Рэcпyблiкi. Агyльныя пpагpамы вьзначaюць адyкaцыйныя вьнiкi, якiя нeaбxoднa дacягнyць, aкpэcлiвaюць aб'ём змecтy нaвyчaння i вьклaдaння, дэтaлiзyюць хapaктapыcтыкi ўзpoўнiяў дacягнeння адyкaцыйных вьнiкaў.

Аcaцыйцi лiтoўcкiх пeдaгoгaў i iншыя зaцiкaўлeныя apгaнiзaцый, якiя вьcтyпiлi з рэкaмeндaцыймi аднoснa aбнaўлeння Агyльных пpагpам, пpапaнaвaлi:

- yдaклaднiць пepaлiк кaмпeтэнцый i iх пaняццe, yлiчыць тpадыцый, cучacныя вьклiкi i тэндэнцi змeн, дaць бoльш дaклaднae aпicaннe кaмпeтэнцый i вьнiкaў iх рaзвiцця;
- кaaрдывaвaць змecт пpадмeтaў/адyкaцыйных aблacцeй пa вepтыкaлi i гapызaнтaлi, вьpашaць зaдaчы iнтэгpaцый змecтy i пepaзaгpyзкi пpагpам, звязвaць iнтэгpaвaныя пpагpамы з пpагpамaмi пpадмeтaў, пpывoдзiць пpыклaды iнтэpфeйcaў;
- адвoдзiць бoльш вaжнyю poлю фapмiрyючaй aцэнцы i cyкyпнaй aцэнцы адyкaцыйных вьнiкaў.

Пa вьнiкax aглядy бьгyчaгa cтaнy бьлi нaмeчaны нacтyпныя кipyнкi aктyaлiзaцый Агyльных пpагpам:

- yзмaцнeннe рaзвiцця acобacных якacцeй i кaштoўнacцeй;
- cтвapaннe ўмoў для дacягнeння кoжным вyчнeм бoльш вьcoкiх вьнiкaў.

Актyaлiзaцый Агyльных пpагpам пpадyглeджвae:

- yзмaцнeннe вьхaвaння acобacных кaштoўнacцiў, caцыйных i эмaцыйных здoльнacцeй, yпэўнeнacцi ў cвaix ciлax, ycтoйлiвacцi i кpэaтыўнacцi;
- cиcтeмaтычнae вьхaвaннe дaвepy, пaвaгi i тaлepaнтнacцi дa рoзных мepкaвaнняў, кyльтypнaй рaзнacтaйнacцi, нaцыйнaльнaй caмacвядoмacцi, гpaмaдзянcкacцi, кyльтypы дэмакpатычнaгa дьялoгy i ўcтoйлiвaгa рaзвiцця;
- cтвapaннe ўмoў для дacягнeння кoжным вyчнeм бoльш вьcoкiх вьнiкaў шляхaм зaбecпaчeння тpывaлaй i ўcтoйлiвaй aснoвы вeдaў;
- рaзвiццё кaмпeтэнцый нa змecцe вyчэбных пpадмeтaў — yключaць адпaвeдны змecт, нaкiрaвaны нa рaзвiццё кaмпeтэнцый вyчнiяў;
- пpaгнaзaвaннe адyкaцыйных мaгчымacцeй y рoзных кaнтэкcтax;
- ycтaлявaннe cyвязi пaмiж yзpoўнiямi, адyкaцыйнымi гaлiнaмi i пpадмeтaмi;
- зaбecпaчeннe гapмoнii адyкaцыйных мэт, рeалiзaцый змecтy i aцэнкi дacягнeнняў.

2. Абнаўленне рамкі кампетэнцый: паняцце, пералік, вынікі

На пачатковым этапе абнаўлення Агульных праграм каманда з 13 даследчыкаў распрацоўвала рамку кампетэнцый з 1 да 12 класа і апісанне развіцця дзіцяці. Наступны этап — актуалізацыя агульнай праграмы кожнага вучэбнага прадмета ў адпаведнасці з узгодненымі кампетэнцыямі і адзінымі прынцыпамі таго, што важна развіваць. Гэтыя прынцыпы замацаваны ў [Метадычных рэкамендацыях па актуалізацыі агульных праграм](#). Яны заклікаюць узмацніць мэтанакіраванае каштоўнаснае выхаванне навучэнцаў, развіць кампетэнцыі, неабходныя для паспяховага жыцця ў сучасным свеце, забяспечыць устойлівыя базы ведаў, звязаць змест навучання з рэчаіснасцю жыцця. Мяркуюцца, што змест навучання стане асновай для развіцця кампетэнцый вучняў.

У [Законе аб адукацыі Літоўскай Рэспублікі](#) кампетэнцыя вызначаецца як здольнасць выконваць пэўную дзейнасць на аснове сукупнасці набытых ведаў, навыкаў, каштоўнасцей. Вынікам адукацыі з'яўляюцца паслядоўна набытыя кампетэнцыі, якія сведчаць аб духоўнай, інтэлектуальнай і фізічнай сталасці асобы. Кожная кампетэнцыя вызначаецца з улікам яе спецыфікі і ўнікальнасці. Кампетэнцыі развіваюцца праз змест усіх Агульных праграм. Вынікі навучання паказваюцца ў характарыстыках развіцця дасягненняў па вучэбных прадметах.

Агульныя праграмы на 2023 год утрымліваюць 7 ключавых кампетэнцый: кагнітыўную, камунікатыўную, культурную, творчую, грамадзянскую, лічбавую і сацыяльна-эмацыйную і здаровага ладу жыцця. Пры размежаванні кампетэнцый улічваліся даследаванні стану адукацыі, тэндэнцыі развіцця педагогічнай навукі, рэкамендацыі міжнародных арганізацый і магчымасці забеспячэння кампетэнцый, вызначаных у агульных навучальных праграмах.

Паводле: <https://staneviciaus.lt/ugdymo-turinio-atnaujinimas-uta/kompetencijomis-gristas-ugdymo-turiny>

Адукацыйныя вынікі, якіх неабходна дасягнуць па агульнаадукацыйных праграмах, вызначаюцца як дасягненні ў развіцці кампетэнцый навучэнцаў. Сферы дасягненняў і дасягненні ў агульных праграмах вылучаны на аснове апісання развіцця кампетэнцый.

Таб.1 Рамка кампетэнцый <https://www.emokykla.lt/bendrosios-programos/kompetencijos/8>

Назва і кароткае апісанне кампетэнцыі	Кампаненты кампетэнцыі (А, В, С ...)	Кампетэнтнасць (А, В, С ... па ўзроўнях з 1 па 4) у прадметных дасягненнях (гарызанталь)	Развіццё кожнага кампанента (вертыкаль)
кагнітыўная (пазнавальная): матывацыя і здольнасць пазнаваць сябе і свет, набытыя шляхам успрымання (пераймання) культурнага вопыту чалавецтва. Навучанне ў школе патрабуе сілы волі, намаганняў і настойлівасці	• Прадметныя веда і ўменні • Крытычнае мысленне • Рашэнне праблем • Здольнасць (воля) да навучання	• дашкольная • 1–2, 3–4 (пачатковая) • 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая) • 11-12/ III-IV гімназія (сярэдня)	
камунікатыўная: матывацыя і здольнасць ствараць, перадаваць і разумець веда (факты, адносіны ці асабістыя адносіны), этычна выкарыстоўваць вербальныя і невербальныя сродкі камунікацыі і тэхналогіі	• Стварэнне паведамленняў • Дастаўка паведамленняў і камунікатыўнае ўзаемадзеянне • Аналіз і інтэрпрэтацыя паведамленняў	• дашкольная • 1–2, 3–4 (пачатковая) • 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая) • 11-12 (III-IV гімназія) сярэдняя	
грамадзянская: ідэнтычнасць і грамадзянская сіла, заснаваныя на каштоўнасцях, поглядах, ведах і практычных навыках, якія дазваляюць разам з іншымі адказна ствараць дэмакратычнае грамадства, умацоўваць дзяржаўнасць Літвы	• Грамадзянская ідэнтычнасць і сіла • Жыццё ў супольнасці, пабудова дэмакратычнага грамадства • Пávaга правоў і свабод чалавека • Дзяржаўтварэнне і ўмацаванне дзяржаўнасці ў міжнароднай супольнасці	• дашкольная • 1–2, 3–4 (пачатковая) • 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая) • 11-12 (III-IV гімназія) сярэдняя	
сацыяльная, эмацыйная і здаровага жыцця самасвядомасць і самакантроль чалавека, сацыяльная дасведчанасць, навыкі пабудовы міжасобасных адносін, адказнага прыняцця рашэнняў і клопату пра фізічнае і псіхічнае здароўе чалавека.	• Навыкі самасвядомасці і самакіравання • Суперажыванне, сацыяльная дасведчанасць і пабудова пазітыўных міжасобасных адносін • Адказнае прыняцце рашэнняў і паводзіны пры ацэнцы наступстваў • Клопат пра здароўе	• дашкольная • 1–2, 3–4 (пачатковая) • 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая) • 11-12 (III-IV гімназія) сярэдняя	
культурная: самасвядомасць, заснаваная на ведах, актыўным культурным самавыяўленні і культурнай свядомасці	• Культурная абазнанасць • Культурнае самавыяўленне • Культурная свядомасць	• дашкольная • 1–2, 3–4 (пачатковая) • 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая) • 11-12 (III-IV гімназія) сярэдняя	
крэатыўная (творчая): даследаванне, генерацыя, стварэнне і ацэнка творчых ідэй, прадуктаў і рашэнняў праблем, якія з'яўляюцца значымі для сябе і іншых, захоўваючы пры гэтым гарманічныя адносіны з сабой і навакольным асяроддзем	• Даследаванне • Генерацыя ідэй • Стварэнне	• дашкольная • 1–2, 3–4 (пачатковая) • 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая)	

	● Ацэнка і рэфлексія	● 11-12 (III-IV гімназія) сярэдняя
лічбавая: матывацыя і здольнасць выкарыстоўваць лічбавыя тэхналогіі для выканання задач, навучання, вырашэння праблем, працы, зносін і супрацоўніцтва, кіравання інфармацыяй, стварэння і абмену лічбавым кантэнтам эфектыўна, бяспечна, крытычна, незалежна і этычна	● Лічбавы кантэнт ● Лічбавая сувязь ● Лічбавая бяспека ● Рашэнне праблем	● дашкольная ● 1–2, 3–4 (пачатковая) ● 5–6, 7–8, 9 –10/ I-II гімназія (базавая) ● 11-12 (III-IV гімназія) сярэдняя

Таб 2. Параўнанне апісання кампетэнцый у навучальных праграмах прадметаў “Этыка” і “Асновы грамадзянскасці”

(па кожным вучэбным прадмеце кампетэнцыі прадстаўлены ў пераліку, які адлюстроўвае інтэнсіўнасць іх развіцця)

Вучэбныя прадметы	
Этыка (кагнітыўная, камунікатыўная, грамадзянская, сацыяльна-эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная, творчая, лічбавая)	Асновы грамадзянскасці (кагнітыўная, грамадзянская, культурная, сацыяльна-эмацыйная і здаровага ладу жыцця, творчая, камунікатыўная, лічбавая)
кагнітыўная	
прадмет этыкі садзейнічае развіццю гуманітарнай дапытлівасці навучэнцаў, іх цікавасці да асобнай ідэнтычнасці і розных форм яе праявы: адносіны да сябе, адносіны да іншага чалавека, да грамадства і прыроды. Развіваецца крытычнае мысленне, якое дасць магчымасць самастойна даследаваць узнікаючыя праблемы і ўзмацніць патрэбу ў самаадукацыі. Навучэнцы вучацца разважаць над сваімі паводзінамі, (сама)ацэньваць вопыт і маральны прагрэс, вучыцца на памылках і ставіць новыя мэты.	вывучаючы гісторыю развіцця грамадзянскай супольнасці і дэмакратычных каштоўнасцяў, студэнты аналізуюць развіццё правоў чалавека, узаемасувязь паміж абавязкамі і правамі грамадзяніна, развіваюць уменне вырашаць праблемы, якія ўзнікаюць у класе, школе, грамадстве і грамадстве, а таксама ўмеюць вызначаць альтэрнатыўныя шляхі вырашэння праблем і прадказваць іх наступствы. Даведаўшыся пра дэмакратычныя грамадствы свету, студэнты атрымліваюць разуменне перавагі дэмакратыі і грамадзянскай супольнасці. Паглыбляючыся ў прыроду сацыяльных адносін, аналізуючы тэарэтычныя прынцыпы дэмакратыі і грамадзянства, даследуючы талерантнасць, адказнасць, згоду і іншыя грамадзянскія каштоўнасці, студэнты развіваюць навыкі і адносіны да ўдзелу, зносін і супрацоўніцтва. У навучальным працэсе студэнтаў заахвочваюць да крытычнага мыслення, да сумнення, ацэнкі і абгрунтавання ідэй, рашэнняў і аргументаў, да крытычнай ацэнкі аналізаванай інфармацыі. Знаёмячыся з асноўнымі дзяржаўнымі інстытутамі Літвы і іх функцыямі, студэнты развіваюць дэмакратычныя паводзіны і навыкі ладу жыцця і адносіны, якія яны прымяняюць на асабістым, грамадскім і інстытуцыйным узроўні.
камунікатыўная	
у дзейнасці суб'екта этыкі, навучэнцы вывучаюць некалькі ўзроўняў зносін, якія адрозніваюцца ў залежнасці ад сябе-іншыя катэгорыі. Яны вучацца падтрымліваць эмпатычныя ўзаемаадносіны не толькі з членамі сям'і або сябрамі, але і	Ужываючы набытыя веды аб тэарэтычных асновах дэмакратыі і грамадзянскасці, вывучаючы талерантнасць, адказнасць, згоду і іншыя грамадзянскія каштоўнасці, заснаваныя на прынцыпах дэмакратыі, студэнты вучацца мець зносіны і супрацоўнічаць у праблемных сітуацыях сацыяльнай рэчаіснасці. Ужываючы атрыманыя веды аб прыродзе інстытутаў, механізмах інстытуцыйналізацыі і

ўсведамляць і рэалізоўваць магчымасць талерантнага зносін з сацыяльна далёкімі асобамі і групамі. У навучэнцаў паступова фарміруецца здольнасць не толькі быць рэцыпіентамі камунікацыі, але і актыўнымі стваральнікамі, ініцыятарамі і выканаўцамі сацыяльных праектаў. Асабліва ўвага надаецца этычным аспектам віртуальнай камунікацыі. Студэнты чытаюць і перадаюць не толькі пісьмовыя, але і візуальныя ці гукавыя знакі, удасканалюючы навыкі мультымадальнай камунікацыі.	легітымізацыі сацыяльнай рэчаіснасці, яны вучацца дзейнічаць – ствараць, успрымаць, інтэрпрэтаваць і мець зносіны з іншымі людзьмі на інстытуцыянальным, грамадскім узроўні. На ўроках студэнтаў заахвочваюць не толькі жыць і супрацоўнічаць з іншымі ў падрыхтоўцы праектаў, прэзентацый і ініцыяваць дыскусіі, але і самастойна выкарыстоўваць сучасныя медыя, крытычна адбіраць крыніцы ў пошуку інфармацыі, інтэрпрэтаваць іх і выкарыстоўваць іх адказна.
грамадзянская	
у дзейнасці суб'екта этыкі выпрацоўваецца сацыяльная адказнасць не толькі за родных ці блізкіх, але і за чужых, незнаёмых людзей, за лёс свету і прыроды. Студэнты развіваюць практычныя навыкі дапамогі іншым. З пункту гледжання Я-Мы ў галіне здольнасцяў, студэнты навучаюцца разуменню разнастайнасці сацыяльнага жыцця, дынамікі ідэнтычнасці і іншасці, а таксама сэнсу і важнасці ўплыву супольнасці на асабістую ідэнтычнасць. З аднаго боку, у вучняў фарміруецца філатопія (г.зн. любоў да месца, дзе ты жывеш), з другога — каштоўная перспектыва адкрытага грамадства.	У вучняў фармуецца грамадзянская адказнасць, стварэнне і развіццё сябе як асобы і грамадзяніна, крытычнае і творчае мысленне, пастаяннае ўдасканаленне, адукацыя і адказнасць за сябе і іншых членаў грамадства. Выхоўваючы такія каштоўнасці, як дэмакратыя, дзяржаўнасць, талерантнасць, адказнасць і дух супольнасці, студэнты ўспрымаюць сябе свядомымі грамадзянамі, якія разумеюць свае правы і абавязкі, здольнымі актыўна ўдзельнічаць у жыцці грамадства і дзяржавы, адказна ствараць дэмакратычнае грамадства і ўмацоўваць дзяржаўнасць краіны на міжнародным узроўні. Аналізуе і шукае рашэнні такіх сацыяльных праблем, як парушэнне правоў чалавека, прапаганда ў СМІ, беднасць, неталерантнасць і інш. Грамадзянскае стаўленне фарміруецца праз удзел у грамадскім жыцці, дабрачыннасць, валанцёрскую дзейнасць, шанаванне і ахову культурнай спадчыны і прыродных рэсурсаў дзяржавы, стварэнне гарманічнага асяроддзя. Даследуе ўдзел Літвы ў міжнародных арганізацыях (Еўрасаюз, НАТА і інш.) і разумее абавязкі і магчымасці краіны ва ўдзеле ў іх. Студэнты развіваюць тэарэтычныя і практычныя ўстаноўкі інстытуцыйнай дзейнасці, дэманструюць у сваёй дзейнасці агульныя якасці грамадзянства, рэагуючы на найбольш актуальныя формы інстытуцыйнага супрацоўніцтва.
сацыяльна-эмацыйная і здаровага ладу жыцця	
на занятках па этыцы навучэнцы вучацца разважаць над разнастайнасцю пачуццяў і эмоцый і іх значэннем, развіваюць эмпатыю і здольнасць разумець эмоцыі, імкнуцца да гармоніі мыслення і пачуццяў, якая ўмацоўвае псіхічнае і фізічнае здароўе. Таксама на занятках па прадмету этыка навучэнцы вучацца разумець каштоўнасць і значэнне здаровага ладу жыцця і самога жыцця, развіваюць прыродаахоўныя навыкі.	прымяняючы прынцыпы дэмакратыі і грамадзянскасці, студэнты будуць развіваць матывацыю дзейнічаць ва ўмовах мірнага дэмакратычнага суіснавання і супрацоўніцтва, жыць, добраахвотна ствараць і выконваць пагадненні, правілы і законы, а таксама паважаць сваю дэмакратычную дзяржаву. Адукацыйны працэс створыць умовы для развіцця ў навучэнцаў сацыяльных і эмацыйных навыкаў, у прыватнасці - здольнасці прымаць разнастайнасць, паважаць яе, даследаваць патрэбы розных груп і рэагаваць на іх, умацоўваць здольнасць да супрацоўніцтва ў пошуку рашэнняў, зручных для грамадства. Праграма дасць студэнтам магчымасць абмеркаваць і ўзяць на сябе асабістую, сацыяльную і маральную адказнасць, а таксама ацаніць наступствы грамадзянскіх рашэнняў. Аналізуючы негатыўны ўплыў дыскрымінацыі, стэрэатыпаў і забабонаў на грамадства, вучні фармуюць спачуванне і павагу да людзей розных нацый, канфесій ці сацыяльных груп. Ужываючы атрыманыя веды аб механізмах інстытуцыяналізацыі і легітымізацыі сацыяльнай рэчаіснасці, вывучаючы інстытуцыянальныя формы супрацоўніцтва, студэнты выпрацоўваюць устаноўкі падтрымання, пераўтварэння і стварэння сацыяльных адносін і рэалізуюць іх у паўсядзённым жыцці і грамадскай дзейнасці.

культурная	
у дзейнасці суб'екта этыкі навучэнцы, з аднаго боку, пазнаюць культуру як этнаграфічную крыніцу ідэнтычнасці асобы. З іншага боку, цікавіцца і іншымі культурамі краіны і свету. У гэтым аспекце студэнты развіваюць здольнасць выхоўваць і цаніць унікальнасць не толькі сваёй уласнай, але і іншай этнічнай або рэлігійнай групы: яны выхоўваюцца як грамадзяне сваёй краіны і свету. Студэнты развіваюць уменне цаніць феномены культуры як невычэрпную крыніцу сэнсу, істотна пашыраючы межы свайго свету і асабістай ідэнтычнасці.	Выхоўвае розныя культурныя каштоўнасці, традыцыі і культурную спадчыну Літвы, разумее развіццё культуры краіны і ўзаемадзеянне з іншымі еўрапейскімі народамі. Крытычна ацэньвае стэрэатыпы аб прадстаўніках розных культур у гісторыях сваёй і іншых культур, шануе і ахоўвае спадчыну розных нацыянальнасцей і канфесій. Абапіраючыся на веданне прыроды сацыяльных адносін, студэнты развіваюць і развіваюць навыкі актыўнага грамадскага жыцця, што дазваляе ім ініцыяваць сацыяльныя змены, дзейнічаючы ў супольнасці, удзельнічаючы, абараняючы і развіваючы культурную спадчыну, прасоючы новыя сацыяльна-культурныя адносіны. Развівае здольнасці і адносіны да падтрымкі і абароны грамадзянскіх і нацыянальных каштоўнасцей на інстытуцыянальным узроўні.
крэатыўная	
у дзейнасці суб'екта этыкі развіваецца творчае мысленне, г.зн. г.зн. здольнасць задаваць пытанні, здольнасць наватарска і нетрадыцыйна вырашаць узнікаючыя пытанні, смеласць задаваць праблемныя пытанні і здольнасць успрымаць магчымасць альтэрнатыўных адказаў (мой адказ не абавязкова лепшы). Развіваецца цягавітасць і мужнасць супрацьстаяць складанасці жыцця. Развіваецца здольнасць да самастойнага мыслення і дзеяння.	на ўроках грамадзянскасці заахвочваецца творчая дзейнасць, падчас якой вучням прапануецца дзяліцца сваімі ідэямі, рашэннямі праблем, абмяркоўваць, ствараць праекты, збіраць і крытычна ацэньваць інфармацыю, якую яны знаходзяць, паважаць ідэі іншых людзей і вучыцца глядзець на іх з розных пунктаў гледжання. Аналізуючы тэарэтычныя прынцыпы дэмакратыі і грамадзянства, студэнты развіваюць здольнасць творча інтэрпрэтаваць сацыяльнае асяроддзе, стаўленне да пастаянных зменаў, паляпшаць свае адносіны ў супольнасці, ініцыяваць змены і дынаміку адносін. Аналізуючы прыроду сацыяльных інстытутаў, на аснове ведаў аб інстытуцыянальных формах супрацоўніцтва, студэнты паляпшаюць удзел, камунікацыю і навыкі супрацоўніцтва і развіваюць адносіны адкрытасці да сацыяльных змен.
лічбавая	
у кантэксце вучэбнага прадмета «Этыка» на аснове тэм і заданняў у вучняў фарміруецца ўменне крытычна ацэньваць інфармацыю ў віртуальнай прасторы, выбіраць найбольш прыдатныя тэхналагічныя сродкі для дасягнення пастаўленых мэт, творча выкарыстоўваць і разумець іх прынцыпы дзеяння, аспекты інтэлектуальнага і этычнага дзейнасць, а таксама дзейнічаць адказна, бяспечна і этычна, мець зносіны і супрацоўнічаць у лічбавай прасторы.	у працэсе засваення асноў грамадзянскасці студэнтаў пастаянна заахвочваюць развіваць навыкі бяспечнага і законнага выкарыстання лічбавых тэхналогій. Віртуальныя, гібрыдныя ўрокі праводзяцца ў адпаведнасці з патрэбнасцямі навучання. Каб зацікавіць іх актуальнымі падзеямі ў краіне і свеце, студэнтаў знаёмяць з парталам электроннага ўрада, сістэмай пошуку прававых актаў, маніторынгу і аналізу палітычных выбараў, сайтамі іншых устаноў і арганізацый. Творча вырашаючы сацыяльныя праблемы, праблемы бяспекі і іншыя праблемы дэмакратычнага грамадства, студэнты развіваюць здольнасць ствараць і працаваць з лічбавым кантэнтам, гэта значыць выконваць пошук кантэнту, аналіз, кіраванне, трансфармацыю, інтэграцыю і апрацоўку. Аналізуючы ўплыў СМІ на грамадска-палітычныя працэсы, студэнты шукаюць, аналізуюць, адбіраюць і крытычна ацэньваюць лічбавы кантэнт. Выкарыстоўваючы адкрытыя крыніцы інфармацыі, студэнты вучацца паважаць аўтарскія правы на лічбавы кантэнт, крытычна адбіраць даступную інфармацыю, дэманстраваць адказную сацыяльную і грамадзянскую

	дзеінасць у лічбавай прасторы, звычайна мець зносіны і супрацоўнічаць, а таксама прытрымлівацца агульнапрызнанага сеткавага этыкету (Netiquette). Студэнты пастаянна вучацца ведаць пагрозы лічбавага асяроддзя і бяспечна выкарыстоўваць лічбавыя тэхналогіі, забяспечваць бяспеку персанальных даных і прыватнасці, належнае выкарыстанне лічбавых тэхналогій для аховы навакольнага асяроддзя, бяспеку лічбавых прылад і інфармацыйных сістэм.
--	--

3. Структура навучальных праграм

<https://www.emokykla.lt/bendrosios-programos/programu-ivadas/visos-bendrosios-programos>

Агульная праграма па вучэбным прадмеце вызначае мэту і задачы навучання, кампетэнцыі, якія фармуюцца, сферы дасягненняў і развіццё дасягненняў, змест падрыхтоўкі, паказчыкі ўзроўняў дасягненняў і ацэнку дасягненняў вучняў.

Агульныя праграмы фармуюць і развіваюць кампетэнцыі праз змест навучання, які паслядоўна прадстаўлены ў агульнай праграме з улікам акадэмічнай логікі і метадалогіі адпаведнай навукі і з улікам асаблівасцей узроставак груп навучэнцаў. Змест навучання прадстаўляецца на працягу аднаго або двух гадоў, у залежнасці ад прадмета. У старэйшых класах развіваюцца і паглыбляюцца раней разгледжаныя тэмы. У праграмах агульнай пачатковай і базавай адукацыі змест навучання прадстаўлены шляхам выдзялення абавязковага зместу вучэбнага прадмета (не менш за 70%) і факультатыўнага зместу (не больш за 30%). Факультатыўны змест выбіраецца настаўнікам з улікам магчымасцей вучняў, паспяховасці і дасягненняў вучняў, і можа быць выдзелены на: замацаванне або паглыбленне ведаў і ўменняў, разгляд больш складаных тэм, арганізацыю праектаў і іншую пазнавальную творчую дзейнасць. Рэалізацыя факультатыўнага зместу адукацыйнай праграмы агульнай сярэдняй адукацыі ажыццяўляецца праз факультатыўныя прадметы і модулі паглыбленага прадмета.

Для ацэнкі дасягненняў па агульнай праграме пачатковай, базавай і сярэдняй адукацыі вылучаюцца чатыры ўзроўні. Узроўні дасягненняў звязаны з ацэнкай дасягненняў вучня па класах (калі паспяховасць вучня фіксуецца такім чынам): парогавы ўзровень (1) – 4, здавальняючы ўзровень (2) – 5-6, базавы ўзровень (3) – 7-8, павышаны ўзровень (4) – 9-10. У III і / або IV класах сярэдняй школы, навучэнцы могуць выбраць, каб падрыхтаваць выпускную работу.

Агульныя праграмы заснаваны на развіцці кампетэнцый, якія характарызуюцца наступнымі асаблівасцямі:

- развіццё кампетэнцый займае больш часу, таму для прыняцця правільных рашэнняў аб адукацыйных выніках, дасягнутых вучнем, прамежкавыя ацэнкі павінны быць арыентаваны на якасную зваротную сувязь, пазбягаючы лічбавага выражэння ацэнкі;
- кампетэнцыі выяўляюцца праз дзейнасць. Спосабы іх выражэння могуць быць самымі разнастайнымі, таму для атрымання падрабязнай і ўсебаковай інфармацыі аб навучанні школьнікаў неабходна выкарыстоўваць розныя метады ацэнкі, каб навучэнцы па-рознаму дэманстравалі свае адукацыйныя вынікі. Навучэнцам неабходна даць магчымасць удасканаліць выкананыя работы (кантрольныя, творчыя, даследчыя і інш.) з улікам зваротнай сувязі. Шматлікія крыніцы інфармацыі аб ацэнцы дазваляюць прымаць абгрунтаваныя і надзейныя рашэнні аб навучанні.
- адным з вымярэнняў кампетэнтнасці з'яўляюцца каштоўнасці адносіны. Каштоўнасці лепш за ўсё раскрываюцца ў выбары і дзейнасці вучня. Яны паказваюць, ці каштоўнасці інтэрналізаваны або проста дэклараваны;
- асобныя характарыстыкі, таленты і схільнасці вучняў, школьная і хатняя абстаноўка аказваюць значны ўплыў на навучанне і развіццё кампетэнцый. Ад уважлівасці і падтрымкі настаўнікаў залежыць самаадчуванне вучня на ўроку і яго паспяховасць у вучобе. Пры навучанні памылкі непазбежныя, таму важна стварыць адукацыйнае асяроддзе, дзе памылкі разглядаюцца як штуршок да навучання, пошуку новых рашэнняў, развіцця настойлівасці і ўстойлівасці.

адукацыйныя вобласці	Адукацыйная праграма (* абавязковая, + факультатывы, па выбары)	Пачатковая адукацыя				Базавая адукацыя						Сярэдняя адукацыя	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
маральнае выхаванне	Этыка	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Вера (кат., прав., евангел., іудз., караім., мус.)	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
моўная адукацыя	Літоўская мова і літаратура	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Родная мова і літаратура нац. меншасцей (бел, пол, рус, нямецкая)	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Замежная мова (першая)		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Замежная мова (другая)					*	*	*	*	*	*	*	*
матэматычная і навукова- тэхнічная адукацыя	Матэматыка	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Прыродазнаўства	*	*	*	*	*	*	*	*				
	Біялогія							*	*	*	*	*	*
	Хімія							*	*	*	*	*	*
	Фізіка							*	*	*	*	*	*
	Інфарматыка	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Тэхналогіі	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
народная адукацыя	Сацыяльнае выхаванне	*	*	*	*								
	Гісторыя					*	*	*	*	*	*	*	*
	Геаграфія						*	*	*	*	*	*	*
	Асновы грамадзянскасці									*	*		
	Этнічная культура	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Эканоміка і прадпрыемства										*	+	+
	Правазнаўства											+	+
	Геаінфармацыйныя сістэмы											+	+
	Нацыянальная бяспека і нацыянальная абарона											+	+
	Псіхалогія											+	+
	Філасофія											+	+
мастацкая адукацыя	Арт	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Музыка	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Тэатр	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Танцы	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Фізічнае аздараўленчае выхаванне	Фізкультура	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
	Жыццёвыя навыкі	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		

Таб 3. Адукацыйныя вобласці і вучэбныя прадметы (фак. толькі па народнай асвеце)

4. Асаблівасці праграм, якія можна аднесці да грамадазнаўчай адукацыі

Таб 4. Навучальныя праграмы, якія можна аднесці да школьнай грамадазнаўчай адукацыі:

Па кожным вучэбным прадмеце кампетэнцыі прадстаўлены ў залежнасці ад інтэнсіўнасці іх развіцця; вучэбны прадмет – * абавязковы, – + па выбары. Дасягненні ў кожнай сферы (А.В.,С...) апісаны на чатырох узроўнях дасягненняў: Парог (1), Здавальняючы (2), Базавы (3) і Пашыраны (4). Кожны паказчык узроўню паспяховасці паказвае вынікі, дасягнутыя вучнем. Апісаны найбольш важныя набытыя веды і разуменне, развітыя здольнасці і каштоўнасныя адносіны, якія маюць дачыненне да самаацэнкі.

Назва вучэбнага прадмета,	Сферы дасягненняў	Змест	Каментарый
Этыка (1-12*) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаравага ладу жыцця, культурная.	1. Самаразвіццё і самаабарона. Я – Асоба (А) 2. Дыялагічныя зносіны. Я – Ты (В) 3. Сацыяльныя адносіны. Я – Мы (С) 4. Адносіны са светам (D)	1-12 класы 1. Самаразвіццё і самаабарона. Я Асоба (А). Навучэнцы развіваюць самасвядомасць як унікальнай асобы і сваіх пачуццяў, а таксама самазахаванне як у рэальнай, так і ў віртуальнай рэальнасці. Дасягненні ў гэтай вобласці дасягненняў: • ведае сваю ўнікальнасць (А1); • ведае свае пачуцці (А2); • клопат пра сябе і іншых (А3); • я і віртуальнасць (А4). 2. Дыялагічныя зносіны. Я-ты (В). У вучняў фарміруюцца навыкі дыялагавых зносін з рознымі суб'ектамі зносін (сябрымі, роднымі, незнаёмымі людзьмі). Дасягненні ў гэтай вобласці дасягненняў: • Іншы як сябар (В1); • Далей як бліжэй (В2); • Іншы як чужы (В3); • Віртуальны Далей (В4). 3. Сацыяльныя адносіны. Я Мы (С). Студэнты развіваюць здольнасць удзельнічаць у якасных сацыяльных адносінах, якія ўключаюць сям'ю, сяброў, супольнасць і паводзіны ў віртуальнай рэальнасці (далей - віртуальнасць). Дасягненні ў гэтай вобласці дасягненняў: • Я і сям'я (С1); • Я і сябры (С2); • Я і супольнасць (С3); • Я і віртуальная супольнасць (С4). 4. Адносіны са светам. Гэта я (D). Студэнты развіваюць якасць, г.зн. г.зн. рэфлексіўныя адносіны са светам, прыродай і кампетэнтнае разуменне выражэння праблем свету ці прыроды ў віртуальнасці. Дасягненні ў гэтай вобласці дасягненняў:	Змест навучання вызначае кантэксты, у якіх развіваюцца дасягненні вучняў, і магчымасці выбару кантэкстаў навучання для паступовага засваення ведаў і разумення, развіцця здольнасцей і каштоўнасных адносін.

		• Я і расліннасць (D1); • Я і жывёлы (D2); • Я і экалогія (D3); • Выяўленне экалагічных праблем у віртуальнасці (D4).	
<u>Сацыяльнае выхаванне (народная адукацыя) (1-4*)</u> кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная.	1. Грамадская інфармаванасць і камунікацыя (А) 2. Арыентацыя ў гістарычным часе, геаграфічнай прасторы і рынку (В) 3. Даследаванне і інтэрпрэтацыя (С)	1-4 класы 1. Грамадская інфармаванасць і камунікацыя (А) A1. Веданне непасрэднага сацыяльнага асяроддзя і супольнасці. A2. Жыццё ў дэмакратычным грамадстве. A3. Разуменне (асэнсаванне) гістарычнага развіцця. A4. Веданне навакольнага асяроддзя. A5. Геаграфічнае пазнанне свету. A6. Развіццё прадпрымальніцкіх навыкаў і ведаў аб эканамічным асяроддзі. 2. Арыентацыя ў гістарычным часе, геаграфічнай прасторы і рынку (В) B1. Арыентаванне ў гістарычным часе. B2. Арыентаванне ў прасторы і па карце. B3. Арыентацыя на рынку, разуменне (успрыманне) эканамічных працэсаў і кіраванне асабістымі фінансамі. 3. Даследаванне і інтэрпрэтацыя (С) C1. Вывучэнне і інтэрпрэтацыя гісторыі. C2. Навыкі геаграфічных даследаванняў. C3. Стварэнне гістарычнага, геаграфічнага, прадпрымальніцкага наратыву.	
<u>Жыццёвыя навыкі (1-10*)</u> кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная.	1. Самасвядомасць, дасягненне і пастаноўка мэтай асабістага развіцця (А) 2. Пабудова адносін і навучанне супрацоўніцтву (В) 3. Адказныя паводзіны і ацэнка наступстваў © 4. Стварэнне індывідуальнага і грамадскага дабрабыту, умяшчэнне і абарона здароўя (D)	1-10 класы 1. Самасвядомасць, дасягненне і пастаноўка мэтай асабістага развіцця (А) A1. Распазнае, называе, кіруе эмоцыямі, паводзінамі, прымяняе метады барацьбы з трывогай і стрэсам. A2. Назірае, даследуе, распазнае, называе і развівае асабістыя інтарэсы, якасці, таленты, уменні, навыкі. A3. Ставіць акадэмічныя і асабістыя мэты, плануе крокі для іх дасягнення і дзейнічае ў адпаведнасці з імі. 2. Пабудова адносін і навучанне супрацоўніцтву (В) B1. Дэманструе інклюзіўныя навыкі паводзін. B2. Працуе і супрацоўнічае ў розных групах. B3. Даследуе, распазнае і называе інтарэсы, якасці, таленты, здольнасці і іншыя характарыстыкі іншых людзей.	Прадмет не ацэньваецца, але навучэнцы актыўна ўдзельнічаюць у сітуацыях, дзе ў іх ёсць магчымасць прадэманстраваць свае каштоўнасці і адносіны або веды

		B4. Кантралюе негатыўныя адносіны і прымяняе стратэгіі кіравання канфліктамі. 3. Адказныя паводзіны і ацэнка наступстваў (C) C1. Бяспека і агульныя правілы і пагадненні. C2. Прымае рашэнні, аналізуе, ацэньвае наступствы рашэнняў. 4. Стварэнне індывідуальнага і грамадскага дабрабыту, умацаванне і абарона здароўя (D) D1. Ахоўвае сваё і чужое жыццё, здароўе і маёмасць. D2. Здольны прадэманстраваць, як аказваць першую дапамогу, навыкі догляду і самаабслугоўвання, тлумачыць, як прадухіліць хваробы і траўмы.	
<u>Этнічная культура</u> (1-12*) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная.	1. Веданне этнічнай культуры (A) 2. Выяўленне этнічнай культуры (B) 3. Адлюстраванне этнічных культурных каштоўнасцей (C)	1-10 класы • Сувязь і звычаі чалавека, роду, грамады, народа • Выражэнне рэгіянальнай ідэнтычнасці і асяроддзя жыцця • Свецкасць, сувязь чалавека з прыродай і гаспадарчая дзейнасць • Спадчына і пераемнасць народнай творчасці. 11-12 класы: • Сямейна-абшчынныя звычаі ў балцкай культуры • Адлюстраванне балцкай культуры ў адзенні і побытавым асяроддзі • Свецкасць, сувязь чалавека з прыродай і гаспадарчая дзейнасць • Спадчына і пераемнасць творчасці балтаў	
<u>Геаграфія</u> (5-12*) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная.	1. Веданне геаграфіі і арыентаванне ў прасторы і на карце (A) 2. Веданне геаграфічных з'яў, працэсаў і сістэм (B) 3. Геаграфічнае пазнанне свету і аналіз глабальных выклікаў для чалавецтва (C) 4. Навыкі геаграфічных даследаванняў (D)	6 клас. Уводзіны ў геаграфію. Арыентаванне на мясцовасці. Планета Зямля. Атмасфера, надвор'е і клімат. Дзяржавы і жыхары, Літва ў Еўропе. Краявіды Літвы. Вёска і горад. Гаспадарчая дзейнасць людзей. Практыкі і даследчыя работы 7 клас. Арыентаванне на мясцовасці. Палітычная карта Еўропы і насельніцтва. Асаблівасці еўрапейскага характару. Гаспадарчая дзейнасць у Еўропе. Прыродныя сілы і іх дзеянне. Адрозненні ў эканамічнай моцы дзяржаў, глабалізацыя, устойлівае развіццё. Практыкі і даследчыя работы 8 клас Арыентаванне ў картаграфічнай інфармацыі. Сусветны клімат. Гаспадарчае выкарыстанне геаграфічных раёнаў і іх асяроддзя. Агляд штатаў і рэгіёнаў. Практыкі і даследчыя работы	

		9 клас. Палітычная карта свету і адрозненні ў эканамічнай магутнасці краін. Насельніцтва Літвы і свету, міграцыя. Урбанізацыя ў Літве і свеце. Прыродныя рэсурсы і іх рацыянальнае выкарыстанне. Сусветны акіяны і яго рацыянальнае выкарыстанне. Практыкі і даследчыя работы 10 (II гімназія) кл. Картаграфічная візуалізацыя і камунікацыя. Эканамічныя працэсы ў свеце і Літве. Глобалізацыя і сусветны гандаль. Змена клімату і ахова клімату. Практыкі і даследчыя работы 11 клас. Геаграфічнае мысленне, сістэма Зямлі і глабальныя выклікі для чалавецтва. Унутраныя і знешнія сілы і рэльеф Зямлі мяняюцца. Атмасферныя і акіянічныя працэсы. Геаграфічнае раянаванне і глебы. Насельніцтва і міграцыя. Урбанізацыя 12 клас. Зменлівая сусветная эканоміка. Глобальны свет. Рэсурсы і іх рацыянальнае кіраванне. Змена клімату. Адрозненні ў эканамічным узроўні ў свеце, скарачэнне няроўнасці. Міжнародныя адносіны дзеля міру	
<u>Гісторыя</u> (5-12*) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная.	1. Разуменне гістарычнага развіцця (A) 2. Арыентаванне ў гістарычным часе і прасторы (B) 3. Даследаванне і інтэрпрэтацыя гісторыі (C) 4. Стварэнне і інтэрпрэтацыя гістарычнага апавядання (D)	5 клас. Минулае, сучаснасць і гістарычная навука. Кароткая гісторыя Літвы 6 клас. Літва ў Еўропе: гісторыя культуры і штодзённасці 7 клас. Старажытная гісторыя 8 клас. Сярэднявечча. Ранні Новы час 9 клас. Новы час 10 клас. Найноўшыя часы (1918 г. па цяперашні час). Міжваенная Еўропа. Другая сусветная вайна. Свет, падзелены жалезнай заслонай. Глобалізацыя і свет пасля 1990-х гг 11 клас. Гісторыя, гісторыя і гістарычная культура. Дзяржаўнасць: суверэнітэт, ідэі, формы. Культура і навука. Чалавек і асяроддзе 12 клас. Міжнародныя адносіны. Рэлігія і менталітэты. Грамадства: сацыяльная структура, эканоміка, фундаментальныя зломы	
<u>Асновы грамадзянскасці</u> (9-10*) кагнітыўная, грамадзянская, культурная, сацыяльная, эмацыйная і здаровы лад жыцця,	1. Пазнанне і вывучэнне сябе і грамадства (A) 2. Удзел і ініцыяванне змен у грамадстве (B) 3. Стварэнне і ўмацаванне сацыяльных сувязяў (C)	9 клас. Развіццё дэмакратыі і «эвалюцыя грамадзянства». Права чалавека. Сацыяльная палітыка і талерантнасць у дэмакратычным грамадстве. Эканамічная палітыка і грамадства. Дэмакратычная школа і моладзевая палітыка. Арганізацыі грамадзянскай супольнасці. Мясцовая супольнасць і самакіраванне. Дэмакратычная дзяржава. Практычная дзейнасць 10 клас. Канстытуцыя Літоўскай Рэспублікі. Бяззбройны грамадзянскі супраціў. Міжнародныя арганізацыі. Значэнне ААН для Літвы і глабальнага свету. Значэнне ЕС для Літвы і глабальнага свету. Практычная дзейнасць. Сойм Літоўскай Рэспублікі. Прэзідэнт Літоўскай	

творчасць, камунікацыя і лічбавая.		Рэспублікі і Урад Літоўскай Рэспублікі. Судовая ўлада. СМІ і свабода слова. Грамадства інфармацыі і ведаў. Супраціўленне грамадства інфармацыйным пагрозам. Нацыянальная бяспека. Абарона мяжы.	
<u>Філасофія</u> (11-12+) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная. Прадмет філасофія ў абавязковым парадку выбіраецца з групы грамадазнаўчых навук?	1. Разуменне спецыфікі філасофскіх пытанняў (А) 2. Пазнанне рэальнасці (В) 3. Герменеўтыка этычных сістэм і пытанняў (С) 4. Аналіз развіцця і пытанняў гісторыі філасофіі (D) 5. Філасофскі аналіз і разуменне чалавека, гісторыі, права і мастацтва (Е) 6. Філасофскі аналіз і разуменне рэлігіі, дзяржавы і СМІ (F)	11 клас • Вытокі і вытокі філасофіі • Кагнітыўная праблема • Этычныя сістэмы, катэгарычны імператыў 12 клас • Аналіз развіцця і праблематыкі гісторыі філасофіі • Філасофскі аналіз і разуменне чалавека, гісторыі, права і мастацтва • Філасофскі аналіз і разуменне рэлігіі, дзяржавы і СМІ	
<u>Права</u> (11-12+) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу жыцця, культурная.	1. Веданне, даследаванне і прымяненне элементаў прававой сістэмы (А) 2. Рэалізацыя правоў і свабод, абарона парушаных правоў (В)	11 клас Уводзіны ў сістэму права Чаму для нас важная Канстытуцыя Літоўскай Рэспублікі? Кіраванне дзяржавай і прынцыпы яе кіравання Што трэба ведаць карыстальніку? Абарона персанальных даных Маёмасныя і немаёмасныя правы Працоўныя дагаворы 12 клас Сямейнае права Парушэнне закона і яго наступствы. Злачынная дзейнасць Асновы Еўрапейскага саюза і міжнароднага права Грамадская бяспека і абарона	

<u>Псіхалогія</u> (11-12+) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здоравага ладу жыцця, культурная.	1. Самапазнанне і даследаванне (кагнітыўная і псіхалогія асобы) (А) 2. Самапазнанне ў адносінах з іншымі (сацыяльная псіхалогія) (В) 3. Веданне магчымасцей дапамогі сабе і іншым. (С)	11 клас Уводзіны. Псіхалогія – гэта сістэма навуковых і практычных ведаў Пазнавальныя працэсы Псіхалогія асобы Ведаючы магчымасці дапамагчы сабе і іншым 12 клас Сувязь. Асаблівасці зносін Сацыяльная дасведчанасць Групавая псіхалогія Канфлікты і іх рашэнні Пераадоленне цяжкасцей у зносінах, супрацоўніцтве і жыцці	
<u>Эканоміка і прадпрымальніцтва</u> (10* , 11-12+) кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здоравага ладу жыцця, культурная.	1. Арыентацыя на рынку (А) 2. Кіраванне асабістымі фінансамі (В) 3. Арганізацыя бізнесу і развіццё прадпрымальніцкіх навыкаў (С) 4. Вывучэнне і ацэнка ролі дзяржавы ў эканоміцы і эканамічных паказчыкаў (D) 5. Разуменне глабальных эканамічных працэсаў (Е)	10 клас 1. Паняцце эканомікі. Альтэрнатыўныя выдаткі і выбар. Рынкавая мадэль. Прапанова, попыт, рынкавы кошт. Канкурэнтная структура рынку. 2. Крыніцы даходаў, асабістыя даходы, асабісты бюджэт. Фінансавое планаванне. Паслугі фінансавых устаноў. Працэнтная стаўка. Абгрунтаванне вашай фінансавай мэты разлікамі. Бюджэт. 3. Бізнес. Прадпрымальніцтва і бізнес, прадпрымальнік і менеджэр, прадпрымальнік-наватар, лідэрства. Формы арганізацыі бізнесу. Фінансаванне бізнесу. Аналіз кантэксту і вызначэнне праблемы. Аналіз задачы — прэзентацыя рашэння. Аналіз ідэі – бізнес-плана. Рэалізацыя ідэі – ланцужок паставак кампаніі. Рэалізацыя ідэі – структуры кампаніі. Рэалізацыя ідэі – фінансы кампаніі. Рэалізацыя ідэі – маркетынг. Рэалізацыя ідэі – прататыпа. Рэалізацыя ідэі – прэзентацыя. Ацэнка ідэі калег. 4. Роля дзяржавы ў эканамічным абароце. Грамадскія даброты. Асноўныя макраэканамічныя паказчыкі. Дзяржаўны бюджэт. Чорная эканоміка. Дзяржаўная эканамічная палітыка. 5. Мадэль адкрытай эканомікі. Глобалізацыя. Перавагі міжнароднага гандлю. Абмен. Спецыялізацыя краіны. Валюты. Еўропа і Літва ў свеце. Аб'яднанне Еўропы. 11 клас 1. Развіццё эканамічнай навукі і сувязі з іншымі навукамі. Рэсурсы. Гаспадарчыя сістэмы (традыцыйная (мытная), зборная, рыначная, змешаная). Рынак. Рынак рэсурсаў (рынак працы, рынак капіталу, рынак зямлі). Структура канкурэнцыі. Грашы.	

		2. Хатні бюджэт. Спажыванне, зберажэнні, пазыкі і інвестыцыі. Фінансавыя ўстановы. Бухгалтарскі ўлік зароботнай платы. Зберажэнні і інвестыцыі. Пенсійная сістэма Літвы. 3. Прадпрымальніцтва. Формы арганізацыі бізнесу. Класіфікацыя кампаній па памеры. Структура кіравання кампаніяй. Дзелавая этыка. Інавацыі. Інавацыйная палітыка. Аблічбоўка. Неабходнасць бізнес-планавання. Маркетынг. Крыніцы фінансавання бізнесу. Выдаткі кампаніі. Бізнес-стратэгіі і мэты. Бухгалтарскі ўлік на прадпрыемстве (бухгалтарскі баланс, справаздача аб прыбытках і стратах, справаздача аб руху грашовых сродкаў). Падаткі на прадпрымальніцкую дзейнасць (прыбытак, дабаўленую вартасць, падаткі на зямлю, нерухомасць, акцызы, падаткі на індывідуальную дзейнасць і іншыя падаткі на прадпрымальніцкую дзейнасць). Структурная падтрымка ЕС. 12 клас 4. Абмежаванні рынку. Дзяржаўны бюджэт, даходы і расходы. Паказчыкі нацыянальнага даходу. Эканамічныя (дзелавыя) цыклы, іх прычыны і наступствы. Насельніцтва і гаспадарка. Інфляцыя. Сукупны попыт і сукупная прапанова (кейнсіянскі і манетарысцкі падыход). Дзяржаўная эканамічная палітыка (бюджэтная і грашовая-крэдытная). Ценная эканоміка: прычыны і наступствы. Няроўнасць даходаў. Зялёная эканоміка, цыркулярная эканоміка, устойлівае развіццё. 5. Адкрытая эканоміка. Міжнародны гандаль. Спецыялізацыя краіны. Знешнегандлёвы і плацежны баланс краіны. Міжнародныя кампаніі. Міграцыя, працоўная мабільнасць. Міжнародныя эканамічныя інстытуты. Канцэпцыя эканамічнай інтэграцыі. Сацыяльныя гарантыі. Супярэчнасці эканамічнага росту і эканамічнага развіцця. Глобальныя крызісы.	
<u>Геаінфармацыйныя сістэмы (11-12+)</u> кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаровага ладу	1. Веданне і ацэнка дадзеных прасторавай геаграфічнай інфармацыйнай сістэмы (А) 2. Стварэнне новых набораў прасторавых (ГІС) даных (В) 3. Стварэнне лічбавай карты (С) 4. Аналіз прасторавых дадзеных у лічбавай карце (D) 5. Прымяненне ГІС-тэхналогій для даследаванняў (рашэнне задач) (Е)	10 клас Веданне геаграфічных інфармацыйных сістэм (ГІС). Даныя ГІС, інфармацыя і іх выкарыстанне Ацэнка патрэбнасці ў прасторавых дадзеных. Кампіляцыя новага набору прасторавых даных Прымяненне тэхналогій лічбавага адлюстравання 11 клас Прынцыпы планавання даследаванняў, якія праводзяцца на аснове ГІС-тэхналогій Прасторавы аналіз на лічбавай карце з даступнымі інструментамі аналізу ГІС	

жыцця, культурная.		Прымяненне ГІС-тэхналогій для даследаванняў (рашэнне задач) Прымяненне ГІС-тэхналогій для адлюстравання і публічнасці	
<u>Нацыянальная бяспека і нацыянальная абарона (11- 12+)</u> кагнітыўная, крэатыўная, камунікатыўная, лічбавая, грамадзянская, сацыяльная, эмацыйная і здаравага ладу жыцця, культурная.	1. Асноўныя пагрозы нацыянальнай бяспекі Літвы (А) 2. Сістэма нацыянальнай бяспекі і абароны Літвы (В) 3. Практычныя веды і навыкі, якія ўмацоўваюць устойлівасць і здольнасць дзейнічаць у надзвычайных сітуацыях, крызісах і вайне (С)	10 клас Нацыянальная бяспека і яе складнікі Тэндэнцыі змены глабальнай сістэмы бяспекі і пагрозы нацыянальнай бяспекі Літвы Пагрозы з боку аўтарытарных дзяржаў Войны і іншыя канфлікты Экстрэмальныя сітуацыі і крызісы Ацэнка пагроз і небяспек. Практычныя веды і навыкі гатоўнасці да надзвычайных сітуацый, крызісаў і вайны 11 клас Сістэма нацыянальнай бяспекі і абароны Літвы Практычныя навыкі і веды, неабходныя для ўмацавання грамадзянскай устойлівасці і гатоўнасці да надзвычайных сітуацый, крызісаў і вайны	

Патрабаванні да якасці абноўленых навучальных праграм

Змест агульнаадукацыйных праграм з’яўляецца актуальным і значным для вучняў, адкрытым для разнастайнасці іх патрэб і талентаў, цэласным, уцягваючым у вырашэнне рэальных праблем, заахвочваючы самастойнае навучанне і стварэнне ўласных ведаў.

Змест вучэбнага прадмета стварае ўмовы для развіцця кампетэнцый, паслядоўна выкладзены ў агульнай праграме з улікам вучэбнай логікі і метадалогіі адпаведнай навукі і з улікам узроставых асаблівасцей навучэнцаў.

Пры падрыхтоўцы агульных праграм выкарыстоўваюцца наступныя крытэрыі якасці:

- **каштоўнасая арыентацыя** – змест навучання спрыяе развіццю каштоўнасных адносін: вучань развівае кампетэнцыі ў значных кантэкстах, прымаючы рашэнні, заснаваныя на каштоўнасных устаноўках і рэалізуючы значныя змены;
- **запатрабаванасць** – змест навучання заахвочвае акадэмічныя праблемы, усебаковыя веды, творчае мысленне, актыўнасць і рэфлексію;
- **кантэкстуальнасць** – змест навучання звязаны з кантэкстамі, якія матывавалі б вучня на актыўны пазнавальны працэс і прымяненне вынікаў навучання; у змест праграм уключаюцца таксама міжпрадметныя тэмы, якія адпавядаюць задачам і спецыфіцы вучэбнага прадмета;
- **дынамічнасць** – змест навучання раскрывае пастаяннае змяненне рэчаіснасці і вынікаў яе пазнання (канцэпцыі, тэорыі, ідэі), пашыраючы і паглыбляючы светапогляд і адкрываючы перспектыву будучыні;
- **мэтанакіраванасць** – для дасягнення глыбокага навучання і якасці вынікаў забяспечваецца аб’ём зместу навучання, які забяспечвае шырыню кругагляду і лепшае разуменне;
- **паслядоўнасць** – паслядоўнасць зместу навучання грунтуецца на вучэбных задачах, вучэбнай логіцы адпаведных навук і з улікам ужо дасягнутых вучнем вынікаў навучання, а таксама асаблівасцей узроставых этапаў;
- **цэласнасць** – узмацняецца ўзаемасувязь паміж зместам розных вучэбных прадметаў з мэтай садзейнічання фарміраванню ў вучня цэласнага светапогляду;
- **гармонія** – вучэбныя мэты, задачы, змест навучання, вучэбная дзейнасць і ацэнка вынікаў узгоднены паміж сабой. Забяспечваецца гармонія паміж зместам навучання розных адукацыйных абласцей і прадметаў (па гарызанталі) і паміж рознымі гадамі / канцэнтрацыямі (вертыкаль).

Спосабы міждысцыплінарнай інтэграцыі праграм:

Пры абнаўленні Агульных праграм міждысцыплінарная інтэграцыя ажыццяўляецца наступнымі спосабамі:

На нацыянальным узроўні падрыхтоўка праграмы “Прыродазнаўства” для 5-8 класаў, у якой асобныя прыродазнаўчыя прадметы будуць вывучацца інтэгравана (гэтая праграма будзе альтэрнатыва асобным прыродазнаўчым праграмам).

Падрыхтаваныя прадметныя праграмы дапоўнены зместам, неабходным для развіцця навыкаў, важных для сучаснага жыцця, такіх як медыя- і лічбавая пісьменнасць, грамадзянскасць, фінансавая граматынасць, медыка-санітарная пісьменнасць, бяспека чалавека, бягучыя справы ЕС і інш.

Пры падрыхтоўцы агульных праграм мэта складаецца ў тым, каб змест прадметаў быў сумяшчальны адзін з адным. Распрацоўшчыкі праграм павінны прадбачыць магчымыя міждысцыплінарныя сувязі, змястоўна выявіць іх шляхам вывучэння прапанаваных міждысцыплінарных тэм: асабістыя сілы (ідэалы; пошук сэнсу; ідэі, асобы); культурная ідэнтычнасць і супольнасць (культурная спадчына; родная мова; этнічная культура, культурная разнастайнасць, культурнае развіццё, жыццяздольнасць традыцыі, гістарычная самасвядомасць; самавызначэнне нацыі, грамадзянская супольнасць); устойлівае развіццё (свет без галечы і голаду; здароўе, здаровы лад жыцця; гендэрная роўнасць, роўныя магчымасці; мірныя і інклюзіўныя супольнасці; устойлівыя гарады і паселішчы; устойлівая сельская гаспадарка, здаровая ежа; цыркулярная эканоміка, працоўныя месцы з дабаўленай вартасцю; роля адукацыі, адукацыя на працягу ўсяго жыцця; перадавыя тэхналогіі і інавацыі; ахова навакольнага асяроддзя; адказнае спажыванне, захаванне прыродных рэсурсаў; прадукіленне змены клімату, устойлівая энергетыка, транспарт; ахова экасістэм, біяразнастайнасць; міжнароднае супрацоўніцтва; салідарнасць).

Пералічаныя тэмы выбраны з улікам актуальных для моладзі праблем: адносіны з самім сабой, пошук сэнсу, мінулае, сучаснасць і будучыня нацыі і дзяржавы, экалагічныя, сацыяльныя і эканамічныя выклікі глабальнага свету.